

VERSLAG

Vergadering:	702e (477e openbare)
Datum en tijd:	15 april 2016, 10.15 uur
Plaats:	SER-gebouw, Den Haag
Aanwezig:	Baarsma, Bergwerff, De Boer, Van Breda, Busker, Crabbendam, Ten Dam, Van Dijk, Eckhardt, Van Gestel, Gunning-Schepers, Van der Grinten, Hartveld, Heerts, Hoogstraaten, Van Holstein, Kuin, Van der Lecq, Limmen, Maat, Maessen, Nijpels, Passchier, Patijn, Rijnerse, Siertsema, Van Straalen, Stevens, Swank, Van der Veen, Verhagen, Verhulp, Van Wijngaarden Hamer
Voorzitter:	Hamer
Secretariaat:	Timmerhuis Dirven (notulist), Van Zaal (secretaresse)

1. Opening

De *voorzitter* opent de vergadering.

Dankwoord heer De Boer namens werkgevers naar aanleiding van het afscheid van de heer Heerts:

De heer De Boer spreekt ter gelegenheid van het afscheid van de heer Heerts zijn dankwoord niet aan het einde maar aan het begin van de vergadering uit in verband met een bezoek aan de Koning met de Europese werkgeversdelegatie.

De heer *De Boer* spreekt het volgende dankwoord uit:

"Fijne klassenvijand van me." Ik vind het jammer, wij vinden het jammer dat je gaat, of in elk geval dat je nu gaat. Uiteraard respecteren wij je besluit na vier jaren van hard werken. Maar we zitten in de aanloop naar nieuwe verkiezingen en er moet heel veel gebeuren.

Bijvoorbeeld op internationaal en Europees gebied, waarover steeds vaker nationalistisch wordt gedacht. Dat is gevaarlijk. Op dat onderwerp moet de rede terugkomen. Nationaal staan we voor de opgave om extra duurzame groei met kansen voor iedereen te scheppen. Kortom, er is werk aan de winkel voor ons soort van mensen om het goede perspectief te creëren. Dat doe je niet alleen, zelfs niet als kabinet. Dat doe je met alle partijen die 'public spiritedness' in hun genen hebben. Dat hadden we graag gedaan met jou erbij.

Ook micro is je timing lastig, ik ben gisteren en vandaag gastheer van 28 Europese werkgeversvoorzitters en die laat ik nu even alleen. De vakbeweging zou er spijt van kunnen krijgen, wanneer de delegatieleden zouden verdwalen. In een tour de table gisteren werd toegelicht wat er in de verschillende landen gebeurt. Mijn conclusie is: wat wonen wij toch in een goed land, dat we zo met elkaar omgaan. En de vakbeweging mag ook niet klagen over werkgevers.

Het is mij een eer je nu kort toe te spreken. Eerst inhoudelijk. Wij zijn begonnen als twee stukken schuurpapier. Ik met mijn sterke accent op de noodzaak om de koek te doen groeien en jij vooral met je accent op de verdeling van de koek. Na twee jaar schuren is het schuurpapier steeds gladder geworden en hebben we meer common

ground gekregen, namelijk economische groei is onmisbaar maar ze kan alleen slagen als ze inclusief en duurzaam is. De Nederlandse samenleving moet kansen bieden voor iedereen. Geen discussie daarover wat ons betreft. Wij willen leidend zijn in de wereld in de combinatie van welvaart, duurzaamheid en inclusiviteit. De opgave is om dat voor elkaar te boksen.

Vanuit dat inzicht hebben wij elkaar nu al gevonden op thema's, zoals het minimumjeugdloon en payrolling, IMVO-convenanten en het TTIP-advies. Gezamenlijk hebben we ons ingezet om de World Expo 2025 naar Nederland te halen. En we zijn het eens over de instandhouding van de sociale werkvoorziening als een structuur die gespecialiseerd is om mensen met een echte afstand tot de arbeidsmarkt toch naar de arbeidsmarkt toe te kunnen leiden. Daaraan wordt nu gewerkt.

We zijn het ook eens over de absolute noodzaak om met een effectieve aanpak te komen die werkloos wordende 45-plussers kans geeft op herintreding. Dit probleem, mede veroorzaakt door disruptieve technologie, is minimaal van eenzelfde orde als de jeugdwerkloosheid. Het bedreigt namelijk de middenklasse en daaraan moeten we aandacht geven. Geen acties voor de bühne, maar een aanpak die werkt.

Over de doelen zijn wij het eens, maar lang niet altijd over de precieze samenstelling van de receptuur. En daar hebben we dan weer de SER voor. Of we gaan wat eten in een niet al te duur restaurant of laten ons uitnodigen door een prominente PvdA-dame die ook nog blijkt te kunnen koken. Het merendeel van mijn buitenlandse collega's kent deze manier van omgang met de vakbeweging niet.

Nu meer persoonlijk. Wij zijn beide plattelanders met een agrarische achtergrond. Wij kennen de geur van gras en hooi en we weten ook hoe, waar en vooral onder welke omstandigheden 'het plezierig kan kriebelen'. Dat geeft een band. Wij zijn beide dorpelingen. Inmiddels wel uit het dorp vertrokken, maar het dorp niet uit ons. Wij kijken mensen nog aan als we ze tegen komen op het trottoir of groeten zelfs. Mijn kinderen noemen dat ouderwets. Het wordt steeds lastiger om dat in stand te houden in een omgeving, waarin kinderen elkaar Whatsappen van de ene kant naar de andere kant van het schoolplein en waarin de individualisering niet lijkt te stoppen, verenigingsverbanden het moeilijk hebben en we — hoe merkwaardig want we doen er zelf aan mee — bang zijn voor de anonimisering door bureaucratie en mondialisering. Een omgeving ook waarin een artikel van één A4 niet meer wordt gelezen en de krant wordt ingeruild voor Twitter. Een omgeving, waarin steeds minder ruimte is voor wat de Engelsen 'reasoning' noemen ofwel op basis van feiten met elkaar argumenteren. De kloof wordt steeds groter tussen de groep mensen die nog wel een krantenartikel leest en afgaat op feiten en de steeds grotere groep mensen die dat niet meer doet, die intellectueel afhaakt en afgaat op primaire gevoelens.

In die omgeving heb jij je vier jaar ingespannen om een zeer belangrijke vereniging in Nederland, namelijk de FNV, in stand te houden en continuïteit te geven. Je hebt je nek, je hoofd en je handen uitgestoken. En dan wordt er over je geoordeeld. Wat dat aangaat moest ik denken aan een citaat van Theodore Roosevelt, de 26^e president van de VS, een man die qua uitspraken en manier van leven goed vergelijkbaar is met Churchill:

"It is not the critic who counts; not the man who points out how the strong man stumbles, or where the doer of deeds could have done them better. The credit belongs to the man who is actually in the arena, whose face is marred by dust and sweat and blood; who errs, who comes short again and again, because there is no effort without error and shortcoming; but who does actually strive to do the deeds; who knows great enthusiasms, the great devotions; who spends himself in a worthy cause..."

Wat dat betreft heb jij mijn en onze hulde, want dat heb je gedaan.

Terug nu naar de inhoud en hoe nu verder. Mijn stellige overtuiging is dat we dorpse inzichten en de menselijke maat nodig hebben om in een omgeving van mondialisering, informatisering en individualisering het juiste verband tussen mensen te leggen en met de publieke zaak. Immers, de wereld is een dorp geworden. De uitdaging is: (i) om effectief te communiceren met elkaar maar dan wel op inhoud en (ii) om niet alleen te argumenteren maar ook concrete acties te ontplooiën die perspectief geven aan mensen, bijvoorbeeld kansrijkheid voor 45-/50-plussers om opnieuw aan de slag te komen of gelijke kansen voor kleine kinderen 'waar hun wieg ook staat'. Wat dit laatste betreft verwijst hij graag naar het recente SER-advies over kindvoorzieningen. Burgers hebben recht op perspectief en zicht op een koers. En burgers hebben recht op een eerlijk en optimistisch verhaal.

Dat eerlijke en optimistische verhaal is het volgende: Nederland is een topland, niet alleen economisch een wereldspeler met haar 18e economie ter wereld, maar ook altijd in de top vijf of top drie als het gaat om menselijk geluk. Zelfs nummer één op de Child and Youth Well-Being Index. Volgens internationale maatstaven schijnt Nederland het land te zijn waar kinderen onder de beste omstandigheden worden opgevoed. Dat is fantastisch.

Als Nederland zijn we zonder meer in staat om welvaart en welzijn ook voor komende generaties te borgen. Met als grote uitdaging om de inclusiviteit een nieuwe impuls te geven. De kloof tussen bevolkingsgroepen moet niet groter maar moet kleiner worden. Opnieuw verwijst spreker hier naar het genoemde SER-advies over de kindvoorzieningen.

Maar de politiek en sociale partners moeten wel het lef hebben om hardop tegen de burgers te zeggen dat een nationale welvaart- en welzijnstrategie nooit kan slagen zonder een internationale strategie. Zonder een hechte EU, zonder een sterkere NAVO; alleen al door de opmerkingen van Donald Trump over de beveiliging van Europa door Amerika krijgen we een ontwenning/cold turkey. Daaraan moeten we zelf werken. We moeten ook uitleggen dat we niet kunnen zonder TTIP, zonder een mondiale polder waar conflicten worden uitgepraat in plaats van uitgevochten. Een nationale strategie van welvaartverhoging kan nooit lukken. Dat moeten we beter tussen de oren van grotere groepen van de bevolking zien te brengen.

Met één van je potentiële opvolgers gaan we door met als doel: het creëren van inclusieve en duurzame welvaart voor Nederland. We maken er wat van. Hoewel in de krant stond dat wij voorkeur zouden hebben voor één van de drie potentiële opvolgers, hebben werkgevers echt geen voorkeur. Daarbij wel de opmerking dat Gijs en Ruud beiden op achterstand staan, omdat ze niet in ons bestand van topvrouwen zitten. Dat vinden we ook belangrijk.

Ton, wij gaan je missen. We wensen je een fijne toekomst. Omdat ik het materiële belangrijk vind, hoop ik dat jouw voornaam een indicatie mag zijn van je toekomstige welvaart bij de MBO-Raad. We wensen je het allerbeste.

Met applaus vallen de raadsleden hem hierin bij.

In een korte reactie bedankt de heer *Heerts* de heer De Boer voor zijn warme woorden, vooral omdat hij deze ook meent. Hij herinnert zich nog goed hoe de heer De Boer zijn voorzitterschap in het Circustheater begon. Hij kende hem overigens net in de overgang toen hij nog MKB-voorzitter was. Hij denkt dat hij en de heer De Boer de laatste periode dichter bij elkaar zijn gekomen. Misschien had dat wat eerder het geval moeten zijn. Anderzijds, de heer De Boer begon zoals hij begon en kon dus ook de reactie verwachten die hij heeft gekregen. Want zo doen dorpelingen dat. In het betoog van de heer De Boer zitten veel boodschappen waarmee spreker het zeer eens is. Waar het gaat om de uitbreiding van de NAVO moet eerst de Nederlandse

Defensie op orde worden gebracht. Als Tukker heeft spreker op dit moment grote behoefte aan versterking van de 'dijken tussen het Oosten en Westen'. Ook met andere boodschappen is spreker het eens. Het liefst zou spreker meegaan naar de Europese werkgeverscollega's van de heer De Boer om uit te leggen hoe sociale partners in Nederland met elkaar samenwerken. Het hoeft niet allemaal tot consensus te leiden, maar het bevordert wel dat het land in evenwicht kan blijven. Dat moet ook en sociale partners moeten elkaar daarin steunen. Dat heeft ons land ver gebracht. Spreker is écht een 'Rijnlandse jongen': je mag stevig botsen, maar uiteindelijk gaat het erom dat we op een respectvolle manier de dingen doen zoals we die doen.

Het eten bij een PvdA-mevrouw is inderdaad goed bevallen. Misschien moeten we dat nog een keer doen.

Werkgevers en werknemers zijn een eind gekomen en hebben elkaar vooral op de inhoud gevonden. Niet alleen over de sociale werkvoorziening, maar ook over pensioenen en al die andere onderwerpen. TTIP wil hij niet te vaak noemen, omdat in zijn achterban daarover een wat andere lijn wordt gevolgd dan in de werkgeversachterban. In algemene zin gesproken, sluit spreker zich erbij aan dat de wereld inderdaad een dorp is: Think global, act local. Want als je het dichtbij niet goed doet, hoef je het van ver weg zeker niet te verwachten. Sociale partners hebben dit gemeen. Spreker is het ook zeer eens met de opmerking van de heer De Boer over de middenklasse. Om de middenklasse goed te kunnen positioneren voor de toekomst is een ongelooflijk sterk MBO nodig.

Ook hierin vallen de raadsleden met applaus bij.

Hierna verlaat de heer De Boer de vergadering.

Later in de vergadering neemt de heer Van Straalen op verzoek van de voorzitter plaats aan de bestuurstafel.

2. Ingekomen/Verzonden stukken en mededelingen (R/2794)

De *voorzitter* heet de leden welkom met een bijzonder woord van welkom voor mevrouw Van Breda, per 1 april jl. lid van de raad namens de FNV.

De heer Busker, eveneens per 1 april jl. lid van de raad namens de FNV, heeft de vorige vergadering reeds als toehoorder heeft bijgewoond.

Het overzicht mededelingen, ontvangen en verzonden publicaties (R/2794) wordt voor kennisgeving aangenomen. Het overzicht geeft geen aanleiding tot vragen of opmerkingen.

3. Verslag van de 700^e (475^e openbare vergadering d.d. 18 maart 2016 (R/2795)

Het verslag wordt ongewijzigd vastgesteld en geeft verder geen aanleiding tot opmerkingen.

5. Besluit beleidsregels Representativiteit (R/2796)

Het voorliggende concept besluit, inclusief toelichting, wordt unaniem door de raad vastgesteld.

4. Actualiteiten

Aanscherping afspraken Energieakkoord:

De heer *Nijpels* memoreert dat in december 2015 is vastgesteld dat van de vijf centrale doelstellingen van het Energieakkoord er drie binnen handbereik lagen, te weten (i)

15.000 extra banen, (ii) 1,5 procent energiebesparing per jaar en (iii) 16 procent energiebesparing in 2023. Twee doelstellingen waren nog niet in bereik: (iv) 14 procent duurzame energie in 2020 en (v) 100 petajoules (PJ) energiebesparing in 2020. Conform afspraak hebben de partners in het Energieakkoord de laatste twee doelstellingen met extra maatregelen ingevuld. Dit pakket is doorgerekend door de Planbureaus, waarna eind april jl. tussen alle partijen overeenstemming is bereikt over aanscherping van de afspraken.

Daarvoor was het noodzakelijk ook een aantal verplichtingen te realiseren. Spreker wil drie verplichtingen noemen:

- Grote industriële bedrijven hadden in het Energieakkoord een bepaalde vrijwillige bijdrage aan energiebesparing afgesproken. Mocht die bijdrage niet vóór 1 oktober a.s. in zicht zijn, dan is afgesproken dat het kabinet zal overgaan tot verplichtende maatregelen.
- Hoewel in het afgelopen jaar veel instrumenten, ook financiële, zijn ontwikkeld op het gebied van energiebesparing, komt dit onvoldoende van de grond. Daarom is afgesproken dat er een energiebesparingsverplichting komt, die in een aantal varianten zal worden uitgewerkt.
- Afgesproken is dat alle kantoren in ons land zullen moeten gaan voldoen aan label C.

De afgesproken extra maatregelen worden in de komende maanden nader uitgewerkt. In de voortgangsrapportage van oktober a.s. zal de Borgingscommissie aangeven wat de aard van die maatregelen is en wanneer ze zullen ingaan. Daarmee zijn alle vijf centrale doelstellingen van het Energieakkoord binnen bereik.

De *voorzitter* stelt vast dat hierover geen vragen en/of opmerkingen leven bij de raadsleden. Zij wenst de Borgingscommissie veel succes met de volgende stap. Zij verzoekt de heer Nijpels de raad periodiek over de voortgang te informeren.

SER Portal "Werkwijzer Vluchtelingen":

Op een scherm wordt het startscherm van de website Werkwijzervluchtelingen.nl getoond.

De *voorzitter* memoreert dat in het najaar van 2015 met de raad in het kader van de actualiteiten is gesproken over de wijze waarop de SER kan bijdragen aan het vluchtelingenvraagstuk. Daarover is een brief aan het kabinet gezonden. De heer Ter Haar heeft vanuit de Taskforce Werk en Integratie Vluchtelingen een toelichting gegeven op de inzet van het kabinet. In het vervolg hierop heeft de SER ingestemd met een aantal concrete voorstellen, die in overleg met genoemde Taskforce zijn ontwikkeld.

Eén van de voorstellen betref de ontwikkeling van een digitaal portal/website met informatie over uiteenlopende aspecten van de maatschappelijke participatie van vluchtelingen in Nederland. Uit gesprekken met een groot aantal partijen bleek er ongelooflijk veel behoefte aan informatie over: (i) feiten en cijfers over de maatschappelijke positie van vluchtelingen, (ii) wet- en regelgeving om snel inzage te krijgen in de mogelijkheden die zowel asielzoekers als vluchtelingen hebben in het onderwijs en op de arbeidsmarkt, (iii) een overzicht van een ondersteuningsorganisaties in Nederland die een rol kunnen spelen in de integratie van vluchtelingen, zowel ten aanzien van werk, onderwijs, huisvesting als gezondheidszorg en (iv) een beeld van allerhande publieke en private initiatieven en projecten, gericht op het verbeteren van de maatschappelijke positie van vluchtelingen.

Al deze elementen hebben een plaats op de website gekregen.

De website is gelanceerd op donderdag 12 mei jl. in het bijzijn van minister Asscher. Via social media en de gebruikelijke media is daaraan ruchtbaarheid gegeven. De SER heeft veel positieve reacties gehad van werkgevers, werknemers, andere partijen en burgers.

Spreekster dankt de afdeling Communicatie en de betrokken beleidsmedewerkers, de heer Odé, mevrouw Moaddine en de heer Visser, voor hun inzet om de website op deze korte termijn te realiseren, waar de andere organisaties uit de Taskforce nog nadenken over de door hen te starten activiteiten.

6. Concept-Verkenning *Persoonlijk pensioenvermogen met collectieve risicodeling* (R/2797)

De *voorzitter* stelt de conceptverkenning aan de orde. Zij nodigt de waarnemend voorzitter en de secretaris van de commissie van voorbereiding, respectievelijk mevrouw Van der Lecq en mevrouw Riemens, uit om plaats te nemen aan de bestuursstafel. Omdat de heer Goudswaard, voorzitter van de commissie van voorbereiding verhinderd is, vervangt mevrouw Van der Lecq hem. Daarnaast is mevrouw Van der Lecq voorzitter geweest van één van de twee werkgroepen van de commissie.

Toelichting waarnemend commissievoorzitter, mevrouw Van der Lecq:

Mevrouw Van der Lecq licht de verkenning kort toe. Daarbij maakt zij gebruik van een PowerPointpresentatie, waarvan de getoonde informatie verwerkt is in haar toelichting:

Mevrouw *Van der Lecq* licht toe dat het afgelopen jaar tientallen mensen binnen en buiten de SER, ook uit de pensioensector zelf, 'snoeihard' hebben gewerkt om een nieuwe variant van een type pensioenregeling uit te werken. Zoals ook blijkt uit de titel van de presentatie, *Het beste van beide*, beoogt de nieuwe variant het beste van een uitkeringsregeling, in de zin van een tamelijk stabiel pensioenresultaat, en het beste van een premieregeling als het gaat om de duidelijkheid ofwel uitlegbaarheid van het pensioenresultaat te combineren.

De commissie heeft in de communicatie van haar werk ook de in pensioenland bekende één-twee-drie-benadering gevolgd: naast het advies is een publieksversie opgesteld en zijn twee uitgebreide notities met achtergrondinformatie en de uitgevoerde berekeningen op de website van de SER geplaatst.

In het SER-advies *Toekomst Pensioenstelsel* uit februari 2015 zijn vier varianten in kaart gebracht voor een toekomstbestendig pensioencontract. Variant IV 'Persoonlijk pensioen met collectieve risicodeling' werd een interessante maar onbekende variant genoemd. Deze variant zou kunnen voorzien in de maatschappelijke behoefte aan een meer individuele pensioenrekening, zou beter aansluiten op moderne ontwikkelingen op de arbeidsmarkt, maar zou tegelijkertijd het goede van collectieve risicodeling kunnen behouden. In een vervolgtraject is verkend of die variant zou werken en hoe daar kan worden gekomen (transitie). Daarvoor zijn twee werkgroepen ingesteld: een werkgroep die een werkend prototype heeft ontwikkeld en een werkgroep die heeft onderzocht hoe daar kan worden gekomen.

Grosso modo ziet het werkend prototype er als volgt uit. Iedere deelnemer heeft een persoonlijk pensioenvermogen. Daardoor heeft iedere deelnemer inzicht in de eigen opbouw van het pensioen. Daarnaast worden twee soorten risico's collectief gedeeld. In de eerste plaats het beleggingsrisico door een (beperkte) buffer bovenop het persoonlijk pensioenvermogen met duidelijke regels wanneer er geld van het persoonlijk pensioenvermogen naar die buffer gaat (als het heel goed gaat) en wanneer er geld vanuit de buffers terug gaat naar het persoonlijk pensioenvermogen (als het echt heel slecht gaat). In de tweede plaats is gekeken naar het delen van het macro-langlevensrisico. Het gaat hierbij niet om het risico dat de ene deelnemer ouder wordt dan de andere deelnemer. De deelnemers helpen hier elkaar sowieso doorheen. Het macro-langlevensrisico betreft het risico van een populatie die in zijn geheel ouder wordt

dan gedacht. Voor dit risico zijn twee conceptuele modellen ontwikkeld. In de eerste plaats verkopen oudere mensen dat risico aan jongere mensen en betalen daarvoor een premie, zodat de jongeren ook bereid zijn dit risico over te nemen (ruilcontracten). Een tweede model is het uitsmeren van dit risico (over de tijd).

Die twee risicoverdelingsmechanismes samen met een persoonlijk pensioenvermogen blijken te kunnen werken. In die zin is een werkend prototype beschikbaar. Dit blijkt uit berekeningen met veronderstellingen, scenario's en aannames waarover de commissie en de werkgroepen het eens waren.

Het werkend prototype is vergeleken met de andere hoofdvarianten uit het eerdere SER-advies. Geconstateerd is dat de onderzochte variant een interessante variant kan worden, omdat:

- Er sprake is van stabiele en/of hogere pensioenuitkomsten.
- Er geen tekorten naar toekomstige generaties worden doorgeschoven, zodat zij niet het kind van de rekening worden.
- De persoonlijke pensioenvermogens inzichtelijker zijn en meer transparantie bieden dan de huidige uitkeringsregeling. Zij bieden natuurlijk minder transparantie dan de huidige, strikt individuele premieregelingen (die geen buffers kennen).
- Doordat conform de leeftijd van deelnemers wordt belegd, ontstaat er meer maatwerk.
- Er is ook een oplossing gevonden voor het macro-langlevenrisico dat vooral voor ouderen grote effecten kan hebben.

Zoals gezegd, heeft een tweede werkgroep onderzocht hoe we tot de uitgewerkte variant van een persoonlijk pensioenvermogen met collectieve risicodeling kunnen komen. Er is sprake van een dubbele transitie: (i) van een uitkeringssystematiek moet worden overgegaan naar een premiesystematiek en (ii) de doorsneesystematiek moet hiervoor worden afgeschaft, zowel de doorsneepremie als de doorsnee-opbouw. Wanneer deze veranderingen tegelijk worden doorgevoerd, ontstaan er compenserende effecten. Vooral omdat de buffers iets lager worden. De deelnemers die daarvan enigszins last hebben, profiteren juist van het afschaffen van de doorsneesystematiek. Per fonds zal de implementatie verschillen. Dat heeft vooral te maken met de leeftijdsopbouw van de verschillende fondsen. Hier ligt verder een uitdaging omdat, zoals bekend, veel pensioenfondsen in een moeilijke situatie verkeren vanwege de overwegend lage dekkingsgraden. Over de implementatie zullen dan ook nog nadere afspraken (moeten) worden gemaakt tussen sociale partners en overheid. Een aantal ministeries is ook nauw betrokken geweest bij de verkenning.

Er is dus een werkend prototype ontwikkeld, dat interessant is omdat het ten opzichte van de andere hoofdvarianten heel aardig scoort, en er is ook bekend hoe het zou kunnen werken. De verkenning wordt daarom graag meegegeven aan het ministerie van SZW, dat aan de (aan de Tweede Kamer) toegezegde uitwerkingsnota zal gaan werken. Intussen gaat het gesprek in de SER en de Stichting van de Arbeid door. Er zal worden gesproken met sociale partners, de ouderen- en jongerenorganisaties. De dialoog over de vraag of en hoe het werkend prototype moet worden ingevoerd, zal worden voortgezet. De bevindingen zal de SER te zijner tijd rapporteren in een brief.

Inleiding mevrouw Van Gestel (kroonleden):

Mevrouw *Van Gestel* dankt mevrouw Van der Lecq voor de heldere uitleg. De meeste leden zal het net als spreekster vergaan. Zij is geen pensioenspecialist. De details en technische uitwerkingen zijn lastig om in een kort bestek mee te krijgen. Spreekster is gevraagd vanuit de kroonleden beschouwendertwijs in relatie tot de ontwikkelingen in het pensioenstelsel te reageren.

De verkenning die vandaag voorligt, is een vervolg op het advies dat de SER vorig jaar uitbracht over de toekomst van het pensioenstelsel. Dat advies liet duidelijk zien dat we in Nederland relatief een goed pensioenstelsel hebben. Dat is ook bekend uit internationale vergelijkingen. Er is dus zeker geen reden om het kind met het badwater weg te gooien. Aan de andere kant liet het advies zien dat het stelsel steeds minder aansluit op een aantal maatschappelijke ontwikkelingen. Daarbij kan vooral worden gedacht aan de toenemende roep of behoefte aan transparantie, maatwerk en eigen regie. Maar ook aan de minder goede aansluiting van het pensioenstelsel bij een steeds dynamischer arbeidsmarkt, waarbij niet iedereen in dezelfde mate in de gelegenheid is tot het opbouwen van een goed pensioen.

Vanwege het gat dat aan het ontstaan is tussen ons mooie stelsel en de nieuwe maatschappelijke ontwikkelingen heeft de SER een advies met vier varianten voor een toekomstbestendig pensioenstelsel ontwikkeld. Eén van die varianten was die van persoonlijk pensioenvermogen met collectieve risicodeling. De SER merkte op dat deze variant "interessant was, maar ook onbekend". Dat vroeg om nadere uitwerking en de voorliggende verkenning maakt het mogelijk om deze interessante variant, nu deze bekend is, echt in de discussie te betrekken.

Kijkend van een afstand naar dit rapport, wordt er binnen deze variant gezocht naar een nieuwe balans tussen het behoud van belangrijke waarden die ten grondslag liggen aan het huidige stelsel en het mee veranderen met maatschappelijke ontwikkelingen. Een zoektocht die we op vele andere dossiers ook terug zien waar het gaat over de inrichting van onze samenleving, over het te voeren sociaaleconomisch beleid op tal van terreinen en over het toekomstbestendig maken van ons sociale stelsel en stelsel van sociale zekerheid.

In het boek "Toekomst van de sociale zekerheid" dat spreekster enkele jaren geleden schreef samen met enkele collega's, wordt die verhouding tussen collectieve en individuele verantwoordelijkheid als één van de grote uitdagingen of opgaven voor de toekomst van de sociale zekerheid genoemd. We keken in dat boek naar de toekomstbestendigheid — een woord dat sindsdien overigens sterk in zwang is geraakt — van de regelingen voor ziekte, arbeidsongeschiktheid, werkloosheid en pensioenen. Conclusie was en is dat eigen inbreng en verantwoordelijkheid van zeer groot belang zijn voor het draagvlak van een toekomstbestendige sociale zekerheid. Ook wordt het belang van maatwerk in de sociale zekerheid benadrukt.

De zoektocht die voortvloeit uit genoemde opgave zien we nu ook terug in deze verkenning van de SER van een ander type pensioenregeling. Binnen de variant die nu bekend is geworden, is er duidelijk meer ruimte voor maatwerk en is de pensioenopbouw persoonlijker geworden. Het bevorderen van transparantie over het opgebouwde pensioenvermogen zou kunnen bijdragen aan herstel van vertrouwen in ons pensioenstelsel. Tegelijkertijd blijven in de ontwikkelde variant belangrijke sterke pijlers van het huidige stelsel, zoals collectiviteit en het samen delen van risico's, wel behouden. Het rapport dat voorligt is een heldere en grondige verkenning, die lijkt bij te dragen aan genoemde balans. Die goede voorbereiding is van groot belang omdat het ons en vele anderen in staat stelt om een goed gemotiveerde afweging te maken. Het rapport laat ook zien dat dit een buitengewoon technisch onderwerp is, waarbij sociale, economische, juridische en bestuurlijke perspectieven moeten worden gehanteerd en betrokken. Spreekster meent dat het rapport een compliment verdient nu dat op evenwichtige en overtuigende wijze is gebeurd. Daarbij is ook nog aandacht besteed aan een toegankelijke publieksversie en zij denkt dat ook de leden van de raad daarmee erg blij zijn.

Het is vooral belangrijk dat de SER de komende maanden de tijd neemt om deze complexe materie voor een breder publiek toegankelijk te maken en de dialoog over de toekomst van het pensioenstelsel en over een nieuw type van pensioenregeling weer

gaat oppakken. Pensioen is immers een heel belangrijk onderwerp dat jong en oud raakt, iedereen. En een breed draagvlak voor een aanpassing van ons pensioenstelsel is van cruciaal belang om de uiteindelijke verandering ook een verbetering te laten zijn. In het verleden hebben we weleens gezien dat een snelle besluitvorming plaatsvond, maar dat we er via een u-bocht na enige tijd op terug moesten komen en daardoor eigenlijk tijd verloren. Een goede voorbereiding en een grondig(e) gesprek/dialogo daarover is daarom heel belangrijk om tot een goede uitkomst te kunnen komen.

Inleiding heer Eckhardt (werkgevers):

De heer *Eckhardt* wijst erop dat wanneer we het vandaag de dag over pensioen hebben, we visioenen van de Titanic krijgen; een stelsel dat afkoerst op een ijsberg. Of, om in de maritieme hoek te blijven, we denken aan een mammoettanker; te groot en te log om adequaat bij te kunnen sturen. Natuurlijk doen beide beelden geen recht aan de werkelijkheid. Maar het legt wel bloot dat het vertrouwen in ons pensioenstelsel over het algemeen bij de deelnemers gering is geworden. Er gaapt een enorme kloof tussen hetgeen we kunnen waarmaken en de verwachtingen van de meeste deelnemers. Dat alleen al maakt verandering écht noodzakelijk. Het voorliggende rapport wijst daar ook op.

In 2014 heeft het kabinet de SER om advies gevraagd in het kader van de Nationale Pensioendialoog. Dit heeft geleid tot een SER-advies begin 2015. Hierin staat een aantal pensioenoplossingen die minder rentegevoelig zijn, beter aansluiten op de dynamische arbeidsmarkt, mogelijkheden bieden voor meer keuzevrijheid en maatwerk èn begrijpelijker zijn. Dit uiteraard binnen de context van toereikendheid van het pensioeninkomen en betaalbaarheid. Het advies wordt vandaag afgerond met de nadere verkenning van de variant 'persoonlijk pensioenvermogen en collectieve risicodeling'. In SER-termen variant IV-C.

Met de toevoeging van de IV-A, B en C varianten aan ons pensioenstelsel bouwen we een brug tussen de traditionele collectieve defined benefit-regelingen en individuele defined contribution-regelingen. Door collectief te beleggen en risico's te spreiden kunnen de deelnemers meer risico dragen en een beter pensioenresultaat behalen dan bij volledig individueel sparen. En door transparant te zijn over inleg, rendement, kosten en risicodeling werken we ook aan het terugwinnen van het vertrouwen van belanghebbenden.

Vandaag staat de IV-C variant centraal. Afgelopen driekwart jaar is hard gewerkt aan een nadere verkenning. Er is veel gerekend en de inzichten die dit heeft opgeleverd, zijn uitgebreid verwoord in het voorliggende rapport. Daarmee ligt er nu een degelijke studie naar de do's en don'ts van collectieve risicodeling. Een zeker pensioen is onmogelijk. Maar het rapport toont aan dat deelnemers wel houvast geboden kan worden.

Net als de varianten IV-A en IV-B is variant IV-C een toevoeging aan het bestaande pensioenstelsel. Het is geen stip aan de horizon waar iedereen op moet afkoersen. Wel worden er oplossingen geboden voor partijen die deze oversteek willen maken. We hebben daarbij geleerd van de ervaringen met ons huidige stelsel. Verdeelregels moeten vooraf duidelijk zijn en verliezen moet je niet kunnen doorschuiven op toekomstige generaties. Vervolgens is de mate van risicodeling aan decentrale partijen. Ook de route naar het stelsel is niet centraal te bepalen. De uitgangspositie, uitvoering en het tijdspad zijn sterk wisselend. Partijen die de stap willen maken naar nieuwe contractsvormen komen ook voor het invaar-vraagstuk te staan. De actualiteit van lage dekkingsgraden is een extra uitdaging voor de bereikbaarheid van de nieuwe contracten. Het invaren, zodat oude en nieuwe opbouw bijeen kunnen blijven, hoeft niet ervaren te worden als het oversteken van een wildstromende rivier. Een zorgvuldige afweging tussen de houdbaarheid van het huidige contract en een breed gevoelde

urgentie om over te gaan naar modernere pensioencontracten biedt mogelijkheden om de oversteek verantwoord te kunnen maken. Uiteraard moet de (fiscale) wetgeving voldoende ruimte bieden om deze overgang ook te faciliteren.

Er wordt door velen reikhalzend uitgekeken naar dit rapport en met de publicatie betreden we een nieuwe fase. Ook hier hebben we geleerd van recente ervaringen. Inmiddels weten we dat de richting van persoonlijke pensioenvermogens breed gedragen wordt. Echter in de uitwerking bestaan nog veel verschillende denkbeelden. Zo hebben we afgelopen maandag kennis mogen maken met het 10-puntenplan van D66 waarin een snelle overgang bepleit wordt naar persoonlijke pensioenpotjes met veel keuzevrijheid. En al eerder hebben ouderen- en jongerenorganisaties en de Pensioenfederatie zich uitgesproken voor (meer) persoonlijke pensioenvermogens. Pensioenhervormingen raken iedereen en alleen daarom al zijn alle opvattingen wezenlijk. Komende maanden staan in het teken van zorgvuldig navigeren in de dialoog met de 'stuurlui aan wal' en het vasthouden aan de ingezette koers.

Afrondend merkt spreker op dat de verkenning aantoont dat de onbekende variant ook daadwerkelijk interessant is en bijdraagt aan een toekomstbestendiger pensioenstelsel. Het voorliggende rapport en daarmee de afronding van het advies *Toekomst pensioenstelsel* wordt dan ook door de werkgevers van harte ondersteund.

Inleiding heer Van Dijk (FNV):

De heer *Van Dijk* wijst erop dat het onderwerp pensioenen breed in de hele samenleving leeft. Dat vraagt ongelooflijk zorgvuldig handelen en denken om de discussie verder te brengen, vooral om het stelsel te verbeteren. Gelet op de discussies en emoties die in de afgelopen weken daarover oplaaien, moeten we vandaag duidelijk maken dat het om een SER-verkenning gaat, waarmee het werk nog niet klaar is. Dat door moet worden gegaan met het denken over wat de beste bouwstenen zijn voor een collectief pensioen.

Andere landen zijn jaloers op wat wij hier in Nederland hebben geregeld bovenop de AOW. Het mooie en unieke aan ons huidige stelsel is dat we een collectief stelsel hebben, waarin mensen hun eigen pensioen opbouwen. Zoals voor alles geldt, het individu staat het stevigst in een collectief. Als persoon kom je pas goed tot recht als je een basis hebt van familie, vrienden en collega's die je steunen. Want echt totaal alleen, totaal individueel is, zoals de heer De Boer al stelde, is eenzaam en niet stabiel. En alleen is het ook niet mogelijk om je te verzekeren tegen ziekte, ouderdom en werkloosheid. Dat moet altijd worden opgelost met een collectief.

Nederland heeft dus één van de beste stelsels ter wereld met zo'n 1300 miljard in kas. We weten ook, ondanks dat het een goed stelsel is, dat het stelsel onder druk staat. Dat heeft een aantal oorzaken. Zoals dat eerder is besproken in de raad, is dat uiteraard de lage rente, misschien wel de politiek gestuurde lage rente. Dat leidt wellicht tot kortingen, maar leidt vooral tot onrust bij veel deelnemers over wat er nu gaat gebeuren, na jarenlang niet indexeren en al doorgevoerde kortingen. DNB stelde gisteren dat die pijn dan maar genomen moet worden. Spreker denkt dat we daar niet zo gemakkelijk overheen moeten stappen en dat de deelnemers dat ook niet verdienen.

De grootste factor bij het onder druk staande stelsel is de toename van onzeker werk. Steeds minder mensen bouwen een goed pensioen op. Daardoor komen ook de inkomens van de fondsen onder druk te staan, kunnen pensioenuitkeringen minder goed worden aangepast aan de prijzen, zodat je boodschappen iedere maand toch weer iets duurder worden en je die minder gemakkelijk kunt betalen.

De vakbeweging spreekt de mensen die hiermee te maken hebben, of onzeker werk of een onzeker contract hebben vaak. Op ledenbijeenkomsten, bij acties. Steeds meer van onze leden zitten in die onzekerheid. Als we die problemen structureel willen oplossen,

dan moeten we niet alleen kijken naar wat het beste stelsel is, maar zijn er vooral afspraken nodig over koopkracht, hogere lonen, betere tarieven en afspraken over èchte banen met werkgevers. Dat is de basis, waardoor je ook een collectief stelsel gezond en toekomstbestendig houdt.

Een eerlijk pensioenstelsel begint dus met echte banen en goede aanpassingen. Dat is waarvoor de vakbeweging zich sterk maakt hier in de SER, maar ook in allerlei onderhandelingen bij bedrijven en instellingen. Voor ons is het allerbelangrijkste dat de pensioenen van al die mensen die gewerkt hebben, willen werken en nu werken goed en eerlijk zijn. Van een bedrijf tot de zorg, van fabrieken tot het onderwijs. De pensioenen van al die werkende mensen moeten beter en eerlijker worden. Dat is ons uitgangspunt. Dus het rapport dat hier ligt, is goed, het is een stap vooruit.

Uit de verkenning blijkt dat het collectief risicodelen in alle varianten die we vorig jaar hadden gepresenteerd, ook bij de individuele varianten, loont. Want het levert het beste en het meest zekere pensioen op, ook al moet je met zekerheid oppassen. Het leidt tot stabiele en betere uitkeringen. "Samen delen, een sterke keuze" zou ook een hele goede titel van het voorliggende rapport kunnen zijn. Toevalligerwijs is dat ook de titel van een FNV-nota van twee jaar geleden, waarvan spreker de kennisname van harte aanbeveelt.

Het rapport is ook een antwoord op het plan van D'66. In de SER is geconstateerd dat het puur individueel pensioensparen tot ongelukken leidt. Hoewel dit misschien wat grof is gezegd, zijn dit eigenlijk 'woekerpolissen'. In die zin is het onbegrijpelijk dat een partij als D'66, die pensioenen van het grootste belang vindt, de oplossing zoekt in individueel pensioensparen. Juist met de verder verkende variant IV-C is de puur individuele variant als onvoldoende goed beoordeeld. Ook in varianten als variant IV-C moeten we collectief risicodelen om het pensioen stabiel en beter te maken. Hier ligt dan ook volgens spreker huiswerk voor D'66.

Na de vier (hoofd)varianten uit het SER-advies van vorig jaar weten we dat er twee toekomstbestendige varianten overblijven: (i) de collectieve variant, een verbetering van het huidige stelsel, en (ii) variant IV, de verbeterde premiereregeling met collectieve risicodeling. Het Ledenparlement van de FNV heeft al eerder een voorkeur uitgesproken voor collectieve varianten, die het huidige stelsel verbeteren. De komende tijd gaan we daarom ook in gesprek met de achterban over de voorliggende, nieuwe variant, maar ook over de andere mogelijke varianten, die conform het uitgangspunt moeten leiden tot een beter pensioen. Een pensioen dat beter bestand is tegen bijvoorbeeld lage rentes.

Zoals gezegd, zal ook in gesprek met de achterban worden gegaan over variant IV-C. Deze variant is in ieder geval interessant voor de mensen die nu terecht zijn gekomen in een 'ieder voor zich pensioen', het puur individuele pensioen.

Hij wil wel een waarschuwing plaatsen bij het denken over een overstap naar IV-C. Zoals het rapport ook aangeeft, ligt er absoluut een groot probleem bij het afschaffen van de doorsneesystematiek. Zoals het CPB dit heeft berekend, zit daaraan zeker een rekening van zo'n 100 miljard vast. Hoewel misschien kan worden getwist over het precieze bedrag, moet worden vastgesteld dat het om een groot bedrag gaat. Bij onze leden zien we een grote terughoudendheid over het afschaffen van de doorsneesystematiek. Dat heeft te maken met de huidige situatie, waarin fondsen onder druk staan, met de boodschap dat daar bovenop een nieuwe rekening van zo'n 100 miljard komt.

Maar als deze variant voor een groep mensen zekerheid kan bieden, dan moeten we die wel overwegen en ook bespreken met onze leden.

In de komende tijd zullen partijen moeten nagaan welke varianten de beste bouwstenen bevatten voor ons pensioenstelsel. Zoals gezegd, is met de voorliggende verkenning het werk niet klaar. We gaan met onze achterban in gesprek. Spreker vindt het van belang dat sociale partners hier in de SER, maar ook met de pensioenfondsen, de regie behouden om uiteindelijk de weg te wijzen naar een goed collectief stelsel voor de komende decennia. Hij roept werkgevers, de kroonleden maar ook de fondsen op om dit gezamenlijk te gaan doen.

Afsluitend merkt spreker op dat uitgangspunt voor de FNV is dat we stevig staan als ons collectieve stelsel een gezamenlijke basis heeft en blijft houden. Economische klappen vang je beter op als je dat samen doet. Risico's deel je beter als je dat samen doet. Een pensioenstelsel dat solidair is, levert nu eenmaal het beste pensioen voor eenieder op. Laten we twee dingen doen: (i) trots zijn op ons pensioenstelsel en (ii) werken aan echte banen en verbetering van het stelsel. Zodat ze in de wereld aan Nederland denken als het land met de molens, tulpen en een fantastisch collectief pensioenstelsel.

Inleiding heer Limmen (CNV):

De heer *Limmen* wil graag verder stilstaan bij het verschil tussen het UPO als het gaat om het hybride contract IV-C in relatie tot variant I-B. Daarbij wil hij wat verder inzoomen op het converteren van de db-aanspraken.

Waarschijnlijk is er in Nederland buiten dit huis niemand die nog weet waarover je het hebt. Ook als hij naar zichzelf kijkt, vraagt hij zich af of het hij echt begrijpt. Zo ingewikkeld is het. Dat is eigenlijk één van de grote problemen waar we tegenaan lopen. Het is goed dat de SER in een verkenning een aantal varianten heeft uitgewerkt en met name twee mogelijkheden heeft uitgediept. De variant die meer doorgaat op het huidige systeem en een variant van individuele pensioenpotten. Belangrijk is dat we mensen nog enigszins kunnen uitleggen welke veranderingen nodig zijn en waarop zij nog recht hebben.

Ook als het gaat om individuele pensioenpotten blijkt uit het voorliggende rapport dat de uitgangspunten van solidariteit en collectiviteit, het met elkaar risico's delen en ervoor zorgen dat iedereen pensioen opbouwt, overeind blijven. Dat is voor zijn achterban heel belangrijk. Ook het CNV zit helemaal niet te wachten op allerlei ingewikkelde keuzemenu's. Zelf komt spreker nooit op verjaardagen waarbij mensen willen praten over de beleggingsmix die bij hun pensioen past. Laten we het alsjeblieft gemakkelijk houden en laten we er voor zorgen dat pensioen vooral iets is waar mensen van op aan kunnen. Dat we ook geen beloftes meer doen, die we niet waar kunnen maken. Dat hebben we geleerd van het verleden.

Persoonlijk voelt hij in het kader van een overstap naar een nieuwe systematiek ook wel enige sympathie voor de generatie die in de 40 is en zijn leven lang heeft bijgedragen aan de huidige systematiek. Voor die mensen zou een fatsoenlijke overgangsregeling moeten worden getroffen.

Inleiding heer Van Holstein (VCP):

De heer *Van Holstein* complimenteert de commissie, de werkgroepen en het secretariaat met het door hun verrichte werk.

Er zijn verschillende varianten verkend. Voor de VCP blijft de variant persoonlijk pensioenvermogen met collectieve risicodeling interessant met toegevoegde waarde. De variant met voorwaardelijke pensioenuitkering — een reëel contract — komt ook positief uit de verkenning naar voren. Er liggen dus verschillende varianten die wij met onze achterban gaan bespreken.

Het persoonlijk pensioenvermogen met collectieve risicodeling verbindt de sterke eigenschappen van de uitkeringsovereenkomst met die van de premieovereenkomst.

Het leidt tot stabielere en/of hogere pensioenuitkomsten dan in de andere vergeleken varianten. Het persoonlijk pensioenvermogen met risicodeling is nadrukkelijk géén individuele spaarpot, maar geeft wel meer inzicht in het eigen pensioenvermogen en hoe de buffers bijdragen aan stabiliteit in de aanspraak en een inflatiebestendig pensioen. Ook dit bleek uit de vergelijkingen.

Het (IV-C) contract komt tegemoet aan het beste van de twee werelden. Echter, het verbinden van die werelden zal niet over één nacht ijs gaan. Een hoop uitwerkingsvragen, in het bijzonder ten aanzien van de transitie, liggen nog op tafel. De huidige financiële posities van de fondsen moeten daarbij ook meegenomen worden. Uit de verkenning is gebleken dat risicodeling en transparantie bij pensioen dus samen kunnen gaan.

Het is daarom volgens de VCP van groot belang dat er de komende maanden gewerkt gaat worden aan een routekaart. Een routekaart waarin duidelijk wordt wie welke verantwoordelijkheden heeft en hoe de weg naar een toekomstbestendig pensioenstelsel de komende jaren verder kan worden ingekleurd. Daarnaast moet daarvoor het noodzakelijke draagvlak gevonden worden bij alle belanghebbenden. Deze routekaart moet houvast bieden aan cao-partijen en pensioenfondsen op weg naar een robuuster pensioenstelsel ten gunste van alle deelnemers.

Tot slot is de VCP verheugd dat de SER nu ook echt aan de slag gaat met het zzp-vraagstuk op het gebied van de pensioenen en gaat verkennen op welke wijze ook voor deze groep werkenden er gekomen kan worden tot een gedegen oudedagsvoorziening. Zoals bekend, pleit de VCP al geruime tijd voor een verplichting.

De VCP zal de komende maanden haar achterbanraadpleging houden binnen de bij haar aangesloten organisaties en bespreken wat de wenselijke route is. De uitkomsten zullen wij inbrengen voor de SER-brief met bevindingen rond de zomer.

Verdere reacties van raadsleden:

De heer *Maat* stelt de werkgeversinbreng en de voorliggende verkenning volledig te kunnen steunen. Hij wijst erop dat er in dit land veel ondernemers zijn, die voor eigen verantwoordelijkheid een zaak drijven. In de afgelopen 6-7 jaar hebben zij het niet gemakkelijk gehad. Zij hebben hun oudedagsvoorziening in het bedrijf gebracht en niet voor bijvoorbeeld 85 procent in het buitenland belegd omdat dit tijdelijk wat minder risicovol was. Deze ondernemers zijn goed voor de economie geweest. Tegelijkertijd hebben zij soms een groot deel van hun oudedagsvoorziening zien verdampen. Je zult maar een varkenshouder of winkelier in een crisistijd zijn. Voor deze groep wil spreker aandacht vragen.

Misschien helpt dat ook in het kader van enig relativiseringsvermogen voor de situatie van allerlei groepen in het pensioendebat. Deze ondernemers hebben hun geld wèl in de economie gestoken en hebben hun oudedagsvoorziening op het spel gezet om te zorgen dat we weer uit het economisch dal zouden komen. Bij alle verdere discussies zou spreker het jammer vinden wanneer deze groep teveel zou ondersneeuwen. Zeker wanneer er overgangs- of compensatieregelingen zouden worden getroffen, zou deze groep ondernemers volgens spreker als eerste aan bod moeten komen, zodat zij ook hun pensioen weer kunnen herstellen. Ook dat geluid moet in de SER worden gehoord.

Reactie waarnemend commissievoorzitter, mevrouw Van der Lecq:

Mevrouw *Van der Lecq* geeft aan dat de woorden van instemming en de diverse hartenkreten haar doen uitzien naar de verdere dialoog.

Op één onderdeel zou spreekster graag nu reageren. Dat betreft de hartenkreet van de heer *Limmen* over de uitlegbaarheid van de verkende regeling. Het prototype is dusdanig uitgewerkt dat de spelregels behoorlijk duidelijk zijn gemaakt, niet alleen in technische zin maar ook in termen van een veel betere uitlegbaarheid dan huidige regelingen, waarbij de evenwichtige belangenafweging uiteindelijk in de bestuurskamer

van fondsen plaatsvindt, wat doorgaans op zich heel evenwichtig gebeurt, maar niettemin voor de buitenwereld niet altijd even inzichtelijk is. Spreekster voorziet dus een fraaier UPO, wat meer begrip en wellicht ook meer vertrouwen in de nieuwe variant IV-C.

Afronding bespreking en vaststelling ontwerpadvies:

De *voorzitter* stelt vast dat ongelooflijk veel werk is verzet om te komen tot het voorliggende rapport, de achterliggende notities en de publieksversie. Daarvoor dankt spreekster de heer Goudswaard, mevrouw Van der Lecq en de heer Van Ewijk. Tegelijkertijd kan haar dankwoord als een aanmoediging worden gezien aan betrokkenen om de SER in de dialoofase verder te laten komen, zeker als het gaat om de uitlegbaarheid.

Ook de betrokken beleidsmedewerkers, mevrouw Riemens, de heren Van Riel, De Haan en Van der Meer, dankt zij voor het verzette werk.

Pensioenen zijn niet alleen inhoudelijk een lastig onderwerp. Ook het proces is lastig. De media blijken moeilijk te kunnen volgen hoe de route is. Daarom de volgende toelichting.

Ruim twee jaar geleden is de SER aan de slag gegaan met een verzoek van het kabinet om een verkenning uit te voeren naar de toekomst van de pensioenen uit de tweede pijler, een aantal varianten uit te werken en daarover een dialoog te organiseren. Het SER-advies van februari 2015 presenteerde dan ook een aantal varianten met voor- en nadelen, opgesteld in overleg met sociale partners, ouderen- en jongerenorganisaties. Vervolgens is dit advies gepresenteerd in de Tweede Kamer. Bij de verkenning van varianten kwam een nieuwe variant naar voren, die een combinatie biedt van het behoud van de collectiviteit (risicodeling) maar ook meer maatwerk biedt: de zogenoemde "interessante maar onbekende variant" (variant IV-C). Op eigen initiatief besloot de raad deze variant nader uit te werken en te vergelijken met de andere (hoofd)varianten uit eerder genoemd advies. Die andere varianten zijn dus nu niet verder uitgewerkt.

Tijdens de besprekingen bleken nog tal van technische vragen te leven, maar ook vragen over de route. Ook in de achterbannen leefden nog veel vragen. Zoals dit ook in de inleiding van het voorliggende rapport is aangegeven, is het huiswerk nog niet af en wordt de dialoog voortgezet of beter gezegd herstart. Van die dialoog, die een open karakter heeft, zal de SER verslag doen in een brief van bevindingen.

De voorliggende concept-verkenning wordt unaniem door de raad vastgesteld. Zoals gezegd, zal hierna de dialoofase worden herstart.

7. Concept Verkenning Wettelijk minimum jeugdloon (R/2798)

De *voorzitter* stelt de voorliggende concept verkenning aan de orde, dat onder haar voorzitterschap door de commissie ad hoc verkenning wettelijk minimumjeugdloon is voorbereid.

Inleiding mevrouw Hamer:

Mevrouw Hamer houdt een korte inleiding, die wordt ondersteund door een PowerPointpresentatie, waarvan de informatie in de inleiding is verwerkt.

In de raadsvergadering van mei 2015 vond een protestactie plaats van Young & United. De heer De Boer gaf daarbij aan serieus in gesprek te willen gaan over het signaal van Young & United. Dit werd hierna bevestigd door de andere werkgevers. De SER is vervolgens het gesprek aangegaan via een verkenning op eigen initiatief.

Young & United heeft ook actie gevoerd in de Tweede Kamer, waar een motie is aangenomen die oproept het wettelijke minimumjeugdloon (WMJL) substantieel te verhogen en meer gelijk te trekken met het reguliere wettelijk minimumloon.

Het polderproces en politieke proces hebben parallel opgelopen. In de verkenning is ingegaan op de belangrijkste argumenten van het maatschappelijk debat over de systematiek van het WMJL en zijn feiten en cijfers op een rij gezet inclusief een internationale vergelijking. De commissie ad hoc heeft ook gesprekken gevoerd met jongeren. De verkenning geeft aan dat er aanleiding is om de systematiek van het WMJL te veranderen. Naast de feiten en cijfers, is vanuit een sociaal-economische en normatief-juridische invalshoek gekeken naar (i) de economische zelfstandigheid, (ii) werkgelegenheid, jeugdwerkloosheid en onderwijsdeelname, (iii) juridische aspecten, n gelijke behandeling en vakvolwassenheid.

Randvoorwaarde was dat veranderingen in het WMJL niet zouden moeten leiden tot sterke negatieve effecten zoals stijging van de jeugdwerkloosheid, omdat anders het 'kind met het badwater' zou worden weggegooid.

De verkenning mondt uit in een aantal aanbevelingen, die vanwege het parallelle politieke traject overeenkomen met de afspraken die tussen sociale partners en het kabinet zijn gemaakt. Spreekster noemt de volgende afspraken en aanbevelingen:

- Het kabinet heeft (blijkens zijn brief van 21 april jl.) besloten dat het WMJL wordt aangepast, in die zin dat in 2017 een eerste stap wordt gezet waarin het WMJL wordt afgeschaft voor 22-jarigen en de staffels van het WMJL tussen het 18^e tot en met het 21^e jaar worden verhoogd. Het kabinet is voornemens om het WMJL voor 21-jarigen af te schaffen maar zal daartoe een evaluatie laten uitvoeren van de gevolgen van de huidige aanpassing.
- De commissie acht het van belang dat evaluatie en monitoring plaatsvindt, zowel op landelijk als sectoraal niveau. Op deze wijze kunnen de ontwikkelingen in de werkgelegenheid van jongeren, de jeugdwerkloosheid en eventueel onderwijsdeelname goed worden gevolgd.
- In de verkenning vraagt de commissie aandacht voor het voorkomen van ongewenste effecten, zoals werkgelegenheidsverlies van jongeren. Hiervoor acht de commissie compensatie van werkgevers noodzakelijk. In de verkenning is niet uitgesproken op welke wijze die compensatie precies zou moeten plaatsvinden, omdat dat onderwerp thuishoort op de tafel van sociale partners en de politiek.

De verkenning heeft de bouwstenen aangedragen voor de afspraken die zijn gemaakt tussen sociale partners en politiek. Commissie ad hoc en dagelijks bestuur van de SER vonden het belangrijk om deze verkenning te publiceren, ofschoon deze zijn werk voor een deel al had gedaan. Echter met het oog op het vervolgdebat onder andere in het parlement, wilde de SER via het uitbrengen van zijn verkenning transparant zijn in de gewisselde argumenten en besproken overwegingen.

Daarmee heeft de SER ook zijn belofte ingelost naar de jongeren van Young & United. Spreekster heet in dit verband een kleine delegatie van deze organisatie, die de raadsvergadering als toehoorders bijwonen, welkom.

Gesprek met mevrouw Crabbendam (namens de werknemers), de heer Van Straalen (namens de werkgevers) en de heer Verhulp (namens de kroonleden):

Betrokkenen nemen samen met de voorzitter plaats achter het sprekersgestoelte.

Op de vraag van de voorzitter hoe zij terugkijkt op het proces en wat zij van het resultaat vindt, merkt mevrouw Crabbendam op dat haar kennismaking met de SER haar deelname aan de protestactie van Young & United was. Zij noemt het bijzonder om ook bij de bespreking van de verkenning te zijn waarmee de SER dit signaal heeft opgepakt. Daarmee laat de SER zien dat hij de positie van werkende jongeren serieus

neemt. Wat werknemers betreft is sprake van een eerste stap. De vakbeweging zal zich blijven inzetten voor verdere verhoging van de lonen van jongeren. In de commissie ad hoc is uitgebreid over het WMJL gesproken. Het is goed dat de feiten en cijfers nu op papier staan. Via de verkenning wordt de politiek meegegeven dat de SER de positie van werkende jongeren serieus neemt en dat er aanpassingen in de WMJL nodig zijn.

Op de vraag van de voorzitter waarom werkgevers de handschoen hebben opgepakt, stelt de heer *Van Straalen* dat uit de inleiding van de voorzitter en de reactie van mevrouw Crabbendam blijkt dat er ook wel wat aan de hand is: de behoefte van jongeren om economisch zelfstandig te kunnen zijn manifesteert zich in de maatschappij. Mensen willen graag hun eigen positie claimen. Het is heel begrijpelijk dat dit ook onder jongeren het geval is en zij een stevige behoefte hebben om het minimumjeugdloon aan te passen. Spreker noemt dit een goede ontwikkeling. Tegelijkertijd is het ook een ingewikkelde ontwikkeling, omdat ook rekening moet worden gehouden met randvoorwaardelijke elementen.

De commissie ad hoc heeft dit goed gedaan. De context en de wijze waarop met deze veranderingen wordt omgegaan, zijn immers leidend voor het resultaat. Wanneer de context onvoldoende in kaart is gebracht, kunnen zomaar verkeerde besluiten worden genomen. Daarom is buitengewone zorgvuldigheid vereist. Aan die eis heeft de commissie ad hoc voldaan en daarom konden ook werkgevers de stap zetten naar het afschaffen van WMJL van 22-jarigen. Het kabinet heeft daaraan een bijdrage geleverd door het nemen van maatregelen in de randvoorwaardelijke sfeer.

De ervaren randvoorwaardelijke problematiek zal in de evaluatie moeten worden meegenomen, zodat op basis daarvan goede besluiten kunnen worden genomen.

De *voorzitter* memoreert dat in de commissie in eerste instantie een uitgebreide discussie plaatsvond over werkgelegenheid, jeugdwerkloosheid en economische zelfstandigheid. De heer *Verhulp* bracht echter in de eerste vergadering meteen een aanvullende dimensie in het debat.

De heer *Verhulp* antwoordt in de eerste vergadering aandacht te hebben gevraagd voor discriminatie (leeftijdsonderscheid). Voor een jurist is discriminatie geen 'eng' woord, omdat het objectief gerechtvaardigd kan zijn. In dat verband verbaasde het hem dat er weinig informatie is over de arbeidsmarktpositie voor jongeren. Hoewel in de voorliggende verkenning het daarover beschikbare materiaal is verzameld, zijn de effecten van het WMJL op de werkgelegenheid van jongeren feitelijk nog onvoldoende bekend. Zoals de heer *Van Straalen* al stelde, zullen die proefondervindelijk moeten worden onderzocht. Nu is nog niet precies bekend wat de effecten zijn van verhoging van het WMJL. Nederland kan Europees gezien trots zijn op het relatief lage jeugdwerkloosheidscijfer van 12 procent. Wanneer de jeugdwerkloosheid echter zou stijgen door een hoger WMJL zou dat het bestaan van een WMJL en de gehanteerde staffel kunnen rechtvaardigen. De verkenning geeft dit goed weer.

De heer *Van Straalen* wijst erop dat naast de effecten op de jeugdwerkloosheid ook goed gekeken zal moeten worden naar de effecten op de onderwijsdeelname. Die effecten kunnen ook majeur zijn en daarmee zou het 'paard achter de wagen worden gespannen' als het gaat om het toekomstig perspectief van jongeren.

De heer *Verhulp* bevestigt dit.

De *voorzitter* wijst erop dat vanwege de onderwijsdeelname is ingestoken op 22 respectievelijk 21 jaar, zodat jongeren hun opleiding kunnen afmaken. Hierover bereikte de commissie ook snel overeenstemming.

Spreekster vraagt mevrouw Crabbendam wat de actie van Young & United heeft betekend voor het gevoel van jongeren over de vakbeweging.

Mevrouw *Crabbendam* stelt dat het bijzonder is dat veel jongeren in Nederland nu kunnen zien wat er gebeurt wanneer je met zijn allen in actie komt en aanvoert dat je een volwassen loon moet verdienen wanneer je volwassen bent voor de wet. De vakbeweging vindt dat het loon moet zijn afgestemd op het werk dat je verricht. Jongeren zijn met elkaar aan de slag gegaan, hebben dat iedereen verteld, zijn de SER binnen gestormd, hebben met Kamerleden gesproken en met raadsleden. Uiteindelijk heeft dat geresulteerd in een voorstel van het kabinet voor wetswijziging. Dit laat zien wat er mogelijk is wanneer je je verenigt in bijvoorbeeld een vakbond. Ook voor het voortbestaan van de polder en de SER is dat belangrijk. Spreekster stelt ook trots te zijn op hetgeen Young & United voor elkaar heeft gekregen. Zij noemt dit "echt heel cool".

De heer *Verhulp* heeft in de collegezaal bij de invoering van een wet, waarbij jongeren langer in tijdelijke dienst konden blijven, zijn verbazing uitgesproken over de geringe maatschappelijke betrokkenheid van jongeren. Nu hij constateert dat deze er toch is, wordt hij daar heel blij van.

Mevrouw *Crabbendam* memoreert dat de heer De Boer al heeft toegelicht dat de Nederlandse maatschappij sterk geïndividualiseerd is. Situaties worden snel je eigen schuld genoemd. Juist dan is het belangrijk om te laten zien wat een collectief kan doen, ook voor jongeren. Daarom is het ook zo belangrijk dat thema's die jongeren raken meer op de agenda staan van de SER.

De heer *Van Straalen* stelt het desgevraagd ook heel belangrijk te vinden dat de passiviteit van mensen, een houding van het overkomt me allemaal, wordt doorbroken en mensen ook echt in beweging komen. Dit juicht spreker alleen maar toe. Dat geldt voor jongeren, maar ook voor ouderen, middengroepen, werkgevers, werknemers en de politiek. Dat draagt in belangrijke mate bij aan het welbevinden van ons allen.

Vragen en opmerkingen van de overige raadsleden:

De heer *Hartveld* vraagt, nu een eerste stap is gezet, wanneer vervolgstappen worden gezet naar volledige afschaffing van het WMJL vanaf 18 jaar.

De heer *Van Straalen* geeft aan die vraag niet te kunnen beantwoorden. De politiek heeft afgesproken dat over twee jaar een evaluatie plaatsvindt. Dan wordt de stand van zaken op dat moment beoordeeld. Het kabinet heeft ervoor gekozen om in zijn besluitvorming in te zetten op afschaffing van het WMJL voor 21-jarigen op basis van een duidelijk gemarkeerd evaluatiemoment. Op die wijze kan worden bekeken of nu nog onbekende effecten niet buitengewoon negatief uitpakken met betrekking tot jeugdwerkloosheid en onderwijsdeelname.

Mevrouw *Crabbendam* merkt op uiteraard voorstander te zijn van een zo snel mogelijke afschaffing van het WMJL.

Afronding bespreking en vaststelling ontwerpadvies:

De *voorzitter* stelt vast dat er verder geen vragen en/of opmerkingen leven bij de raadsleden.

De voorliggende concept-verkenning wordt unaniem door de raad vastgesteld.

Met applaus geven de raadsleden blijk van hun waardering voor de verkenning.

8. Rondvraag en sluiting

Afscheid heer Heerts:

De voorzitter geeft aan dat Ton Heerts vandaag afscheid van de SER neemt. Gisteren heeft een afscheidsbijeenkomst bij de FNV plaatsgevonden, waarbij spreekster aangaf, na te hebben vernomen dat Ton afscheid zou nemen als voorzitter van de FNV en vicevoorzitter van de SER, te denken aan het lied *Afscheid nemen bestaat niet*. Ook bij een eerder afscheid stelde Ton 'in de buurt te zullen blijven'. Gisteren werd duidelijk dat dat het geval is. Ook het werk van de MBO-Raad sluit immers nauw aan op SER-activiteiten.

Ton heeft eerder afscheid van de SER genomen, namelijk in 2006. Hij was vicevoorzitter van de FNV en maakte toen de overstap naar de Tweede Kamer. Maar na zes jaar Tweede Kamer kwam hij in 2012 weer terug bij de SER, omdat hij toen werd gekozen tot voorzitter van de FNV. Spreekster weet dat hij toen worstelde met de vraag of hij dat wel of niet zou moeten doen. Het was immers een hele klus om een nieuwe FNV te realiseren, waarbij verschillende bonden zouden fuseren tot een grote vakcentrale. Spreekster heeft hem toen voorgehouden dat er soms iets op je pad in het leven komt, waar je niet omheen kunt.

Gisteren vernam spreekster van vele FNV'ers dat Ton de klus op een bijzondere wijze heeft geklaard. Natuurlijk doe je dat nooit alleen, dat doe je altijd met de mensen om je heen. Ton heeft de FNV naar een volgend tijdperk gebracht, ook al ging dat met hobbels gepaard. Ook die klus zag hij als een militaire operatie. Dat was volgens spreekster ook het geval, maar wel een militaire operatie waarop een ieder voldaan terugkijkt.

Die militaire achtergrond komt volgens spreekster ook in andere aspecten terug. Vaak zijn militairen warme mensen, omdat ze anders niet zouden doen wat ze doen en gaan staan waarvoor ze staan. Ton combineert dit met zijn straight forward opstelling. Hij staat ergens voor en wijkt hij er dan ook niet meer van af. Dit komt in zijn voorzitterschap van de FNV en vicevoorzitterschap van de SER terug, als onderhandelaar tussen werkgevers, werknemers en de kroonleden.

De mails van Ton zijn zeker niet van emotie ontspeend en eindigen met een boodschap, met de bedoeling dat de adressant iets gaat doen, waarna de toon weer zachter wordt. Ook heeft spreekster hem veel gebeld, waarbij hij altijd heel veel in gesprek was. Die gesprekken zijn een doorlopend gesprek. Na een gesprek vervolgt Ton de volgende dag het gesprek weer. Spreekster heeft de indruk dat hij op die manier met iedereen zaken doet.

Naast het leiding geven aan de FNV heeft Ton ook op inhoudelijk gebied een belangrijke bijdrage geleverd. Eén van die zaken betreft uiteraard het Sociaal Akkoord. Hoewel dat belangrijke akkoord op andere tafels tot stand is gekomen, heeft de SER en een aantal SER-medewerkers daarbij wel een rol vervuld. De totstandkoming en waardering van het Sociaal Akkoord waren/zijn lastig. Zo zien werkgevers nog een aantal terechte haken en ogen aan de Wet werk en zekerheid. Een akkoord moet echter ook in zijn context worden geplaatst. Hoe zou Nederland en de polder ervoor staan zonder Sociaal Akkoord?

De heer De Boer gaf al aan veel te hebben opgetrokken met Ton. Dat geldt natuurlijk ook voor zijn voorganger, de heer Wientjes. Er waren ook voldoende redenen om dat te doen. Los van de inhoud van het Sociaal Akkoord heeft het akkoord ook waarde gehad voor hoe wij hier met elkaar zitten. Nog meer dan het resultaat was volgens spreekster een belangrijke drijfveer voor Ton om werkgevers en werknemers gezamenlijk een positie te geven in de discussie over de arbeidsmarkt, de WW, medezeggenschap, de

relatie tussen werkgever en werknemer, het ontslagrecht e.d. Spreekster heeft al een aantal jaren de indruk dat hier sprake is van een consistente lijn.

In de loop van de tijd heeft spreekster gezien dat Ton hierin een ontwikkeling heeft doorgemaakt. Van veel decentralisaties was hij lang niet altijd voorstander, maar hij accepteerde de situatie en probeerde zo goed mogelijk zaken te doen met nieuwe partijen in het speelveld, de gemeente en de regio. In aansluiting hierop krijgt de vakbeweging naast haar sterke sectorale binding ook steeds meer regionale binding. Zo krijgt de vakbeweging een belangrijke plaats in de zgn. 'vakbondshuizen'. Ook was Ton enthousiast over de Agenda Stad, omdat het ook daar belangrijk is dat sociale partners hun rol gaan spelen.

Een aantal onderwerpen gaan Ton zeer aan het hart. Andere onderwerpen vindt hij wel belangrijk, maar laat hij liever aan anderen over. Dit geldt bijvoorbeeld voor het onderwerp kindvoorzieningen of emancipatie. 'Er zijn in deze zaal meer mannen die over vrouwen praten dan Ton'.

Eén groep komt in alle contacten met Ton terug. De groep die het niet zelf kan en hulp meer dan wie dan ook nodig heeft. Mensen die een steuntje in de rug verdienen omdat ze een geweldig talent hebben, anders dan wij gewend zijn. Dan gaat het over de onderkant van de arbeidsmarkt, de sociale werkvoorziening, de Wajongers. Hier zit veel emotie, die Ton rationaliseert, wat leidt tot een verhaal en uiteindelijk een schema. Een schema over voorzieningen en verzekeringen. Een verzekering houdt voor Ton een verzekerd recht in, zeker voor de groep die het het minst voor zichzelf kan regelen. Zijn angst bij een voorziening en zeker een gemeentelijke voorziening is dat mensen maar moeten afwachten of zij ondersteuning krijgen, zeker wanneer er 'een slechte (economische) wind waait'. Deze benadering heeft Ton in een schema neergelegd. Op allerlei plekken, tot aan het Torentje, laat Ton dit schema zien. Soms wordt hem het schema nagezonden.

Welk afscheidscadeau past bij Ton? In zijn afscheidsbijeenkomst van de FNV stelde TON geld voor een goed doel te willen ontvangen, omdat hij alles al heeft wat hij wil hebben. Behalve een echt cadeau overhandigt spreekster hem zowel een eerste versie als de meest recente versie van het schema voorzieningen en verzekeringen. Ongetwijfeld zal het schema ook bij de MBO-Raad worden gebruikt.

De mission statement van de SER is "denkwerk voor draagvlak door dialoog". Spreekster heeft ervaren dat Ton als vicevoorzitter zeer betrokken is bij de vormgeving en context waarop de SER als huis van de arbeidsdialoog zijn werk doet. Spreekster hoopt dat hij hierover nog een nieuw schema wil opstellen, omdat hij een interessante filosofie heeft over de wijze waarop de polder zich moet ontwikkelen, met welke (andere) partijen en op welke manier. Er is immers sprake van een zoektocht naar een levendige werkwijze en een dialoog met andere partijen, terwijl ook formele besluiten moeten worden genomen. Hoewel spreekster de SER goed meende te kennen, heeft Ton haar geholpen in de ins en outs van de samenwerking met de Stichting van de Arbeid, de achterbanprocedures en adviesprocedures.

"Heel veel dank hiervoor. Wij gaan elkaar niet uit het oog verliezen, maar zullen je hier ongelooflijk missen, ondanks je drie goede opvolgers."

Met applaus geven de raadsleden blijk van hun bijval en waardering.

De heer *Heerts* dankt mevrouw Hamer voor de warme woorden. Eerder heeft hij al de heer De Boer bedankt. Ook bedankt hij andere raadsleden waarmee hij heeft samengewerkt, zoals de heren Van Straalen, Maat, Van Holstein en Limmen en vooral de kroonleden uit het dagelijks bestuur. Hen zijn de zeer genuanceerde opvattingen van de FNV-vertegenwoordiging bekend en zij zullen zich iets kunnen voorstellen bij de

mailtjes of sms'jes die hij hen af en toe stuurde. Ze vallen allemaal wel mee, want ze zijn niet erger dan de berichtjes in de politiek. De heer Verhagen weet daar alles van.

Spreker heeft het als een eer beschouwd om de FNV te mogen leiden voor een relatief korte periode. Bij elkaar opgeteld gaat het om twee maal vier jaar. Daarom vond spreker het ook wel mooi. Hij geeft het werk in vol vertrouwen door aan zijn collega's, maar ook aan de leden en kaderleden. Hij is ervan overtuigd dat ze dit fiksen. Wanneer je te dominant wordt in een organisatie moet je jezelf ook voorhouden dat een organisatie ook zonder jou verder moet kunnen. Posities moeten worden gerelativeerd; we zijn allemaal tussenpauzen. Dat geldt voor je banen maar ook voor het hele leven.

Het klopt dat het Rijnlandse model en de polder hem zeer nauw aan het hart gaan. Hij moet er niet aan denken dat er geen polder is, omdat de polarisatie zich dan voortzet en de zwijgende meerderheid dan geen geluid krijgt. Ergens tegen zijn is niet zo moeilijk. Het is vele malen moeilijker om ergens voor te zijn en om dat te verdedigen. Daar staat spreker voor.

Het militaire is daarbij zijn handicap, afkomstig van toen hij op zijn 18^e bij de Koninklijke Marechaussee begon. Dit was een overzichtelijke wereld. Na een paar weken kwam een adjudant een handtekening vragen voor onder meer het vakbondslidmaatschap. Wilde je de opleiding voortzetten dan moest je ook tekenen. Hoewel hij niet vindt dat die tijden terug moeten komen, zouden we toch iets van de solidarisering van de beroepsgroep of vakvereniging moeten meekrijgen. In de kern gaat het erom dat je het samen doet. Militairen liggen geregeld onder vuur, soms letterlijk, en verenigen zich dan tegen het onheil van buiten. Dat kan ook soms de politiek zijn, die rare ideeën heeft, waartegen je samen moet verdedigen.

Hoewel hij van stevige woorden houdt, gaat het hem inderdaad om verbinding en samenwerken/samen doen. Binnen de FNV is, of met de collega's van CNV en VCP — veel meer goede bonden zijn er niet — maar ook samen met werkgevers. En ook om met werkgevers te zien hoe zij zich ontwikkelen. Er zijn zzp'ers aan zowel werkgevers- als werknemerszijde. Dat heeft een reden en partijen moeten deze ontwikkeling samen verder brengen.

Dat geldt ook voor de kroonleden. Hij heeft enorm gewaardeerd dat zij vanuit hun expertise op cruciale momenten belangrijke maatschappelijke opvattingen inbrengen, die werkgevers en werknemers samen niet kunnen verzinnen. Het is ook zo dat wanneer werkgevers en werknemers vinden dat kroonleden 'volstrekte onzin' beginnen uit te kramen zij terugvallen op het Stichtingsmodel. Spreker heeft echter nog nooit een SER-advies dat ertoe doet tot stand zien komen zonder de bemiddelende rol van kroonleden op cruciale momenten, soms zelfs bij de voorzitter van de SER thuis. De SER heeft nog een paar zeer belangrijke adviezen te gaan, waarbij compromissen zullen moeten worden gesloten. Dat kan niet altijd direct in het openbaar. Sommige leden vinden dat altijd gewenst. Tot op zekere hoogte kan het openbaar, maar niet altijd.

Inderdaad is spreker het niet met alle decentralisaties eens, maar nu voor een belangrijke rol van gemeentes is gekozen, is het belangrijk samen vorm te geven aan ontwikkelingen onder het motto "Sterk dorp, sterke stad, sterke regio, sterk land, sterk Europa, sterke wereld". Voor spreker is ondenkbaar dat gemeentes in de komende jaren ook in gremia als de SER geen belangrijkere rol zullen gaan spelen. Als wij dat niet doen, zal dat zonder ons ook over ons gaan. Hetzelfde geldt voor natuur- en milieuorganisaties. Het huis van de arbeid, van de verhoudingen, van sociale dialoog moet daarvoor open staan.

Inderdaad denkt spreker na over een volgend schema. Het overlegmodel tussen de overheidsgeledingen (CAOP) en de geledingen uit de raad en de Stichting van de Arbeid kan volgens spreker ook worden verbeterd. Er is een betere samenwerking nodig, omdat

de werelden van overheid en bedrijfsleven niet gescheiden zijn. Ook als voorzitter van de MBO-Raad zal die opvatting niet snel wijzigen. Ook in die context heeft spreker in reactie op de Stichtingen voor het Onderwijs en de Zorg gewezen op de enige, echte Stichting, namelijk de Stichting van de Arbeid, in nauwe relatie met de SER. Uiteraard moet die opvatting wat worden genuanceerd. Alleen door samen te werken, kan de koek groter worden gemaakt en eerlijker worden verdeeld.

Soms kan het SER-secretariaat expertise leveren die het secretariaat van de Stichting niet heeft. Zoals de voorzitter dit al aanhaalde, heeft de heer Devreese dit gedaan in het kader van het Sociaal Akkoord. Een ieder mag zeer trots zijn op de kwaliteit van het zeer goed functionerende SER-secretariaat, onder leiding van mevrouw Timmerhuis en mevrouw Hamer. Op haar voorzitterschap, waarvan hij de benoeming ook een militaire precisieoperatie noemt, is spreker nog steeds supertrots.

Spreker dankt de heer Van Straalen als voorzitter van de Stichting van de Arbeid en alle werkgevers voor hun support. Hij ervaart zijn overstap naar de MBO-Raad niet als een overstap naar een werkgeversorganisatie. Iedereen heeft eenzelfde doel in het leven, namelijk een beetje prettig en normaal omgaan. Zo houdt de heer Rutte van de Toppers, spreker van Duitse schlagermuziek.

Spreker dankt de kroonleden en andere aanwezigen en zeker zijn FNV-collega's, zonder hun enorme support hij zijn werk niet had kunnen doen. De echte wil om te veranderen kwam van zijn FNV-collega's zelf. Hij heeft het als een groot goed ervaren om hieraan een beetje te hebben mogen meesturen.

De raadsleden geven met applaus blijk van hun waardering.

Rondvraag:

Van de rondvraag wordt geen gebruik gemaakt.

Werklunch:

Na afloop van deze vergadering vindt een werklunch plaats. Mevrouw Van Bijsterveldt, voorzitter van de raad van toezicht van de Stichting Lezen & Schrijven, verzorgt een inleiding over de vorderingen op het gebied van alfabetisering.

De *voorzitter* sluit de vergadering om 12.10 uur.